

לאֱלֹהִים פְּתוּרִים – סֵפֶרוֹ נָא לִי

מים ראשונים: חלומות הרבה יש במקרא. בספר בראשית בלבד: אבימלך, יעקב (שלוש פעמים!), לבן, יוסף, שרי פרעה, פרעה עצמו ואולי עוד (אצל אברהם ויצחק אין חלומות!). בעקבות זאת, כבר הקדשנו מספר דפים לנושא החלומות: [איש כפתרון חלומי](#) בפרשה זו, [תשמע חלום לפתור אותו](#) וכן [חלומות בראשית](#) בפרשת מקץ. ועדיין, נראה שגם דברי יוסף לשרי פרעה בפרשתנו: הלא לאֱלֹהִים פְּתוּרִים, ראויים לך נפרד. ואם נחזור על מדרשים ופרשנים שכבר נזכרו בדפים הקודמים, הרי כבר אמרו חכמים: אינו דומה הדורש מדרשו מאה פעמים, לדורשו בפעם המאה ואחת.¹

וַיַּחְלְמוּ חֲלוֹם שְׁנֵיהֶם אִישׁ חֲלֵמוֹ בְּלֵילָה אֶחָד אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלֵמוֹ הַמִּשְׁקָה וְהָאֶפֶה אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם אֲשֶׁר אֲסוּרִים בְּבֵית הַסֵּהַר: וַיָּבֵא אֲלֵיהֶם יוֹסֵף בְּבִקְרֹ וַיֵּרָא אֹתָם וְהֵנָּם זֹעֲפִים: וַיִּשְׁאַל אֶת סְרִיסֵי פְרֹעָה אֲשֶׁר אֹתוֹ בְּמִשְׁמֵר בֵּית אֲדֹנָיו לֵאמֹר מִדּוּעַ פְּנִיכֶם רָעִים הַיּוֹם: וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו חֲלוֹם חֲלַמְנוּ וּפְתַר אֵין אֹתוֹ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יוֹסֵף הַלּוֹא לְאֱלֹהִים פְּתָרִים סֵפֶרוֹ נָא לִי: (בראשית מ ה-ח).²

תרגום אונקלוס בראשית פרק מ פסוק ח - לפני ה'

ואמרו ליה חלמא חלמנא ופשר לית ליה, ואמר להון יוסף: הלא מן קדם יי פשרן חלמא אשתעו כען ל"י.³

בראשית רבה פח ד פרשת וישב – תלה הגדולה בבעליה

"וויחלמו חלום שניהם חלום ... איש כפתרון חלומי" (בראשית מ ה). רבי חייא בר אבא אמר: החלום ופתרון החלום של חבירו.⁴ "ויאמר אליהם יוסף: הלא לאֱלֹהִים פְּתוּרִים" – ר' יהושע מסכנן בשם ר' לוי: תלה את הגדולה בבעליה.⁵

משנת רבי אליעזר פרשה י – ירמיהו, שלמה, אסף ודניאל כמו יוסף

"כִּי בַעַר אֶנְכִי מֵאִישׁ וְלֹא בִּינַת אָדָם לִי" (משלי ב.ב).⁶ אפשר מי שכתוב בו: "ויחכם מכל האדם" הוא אומר: "כי בער אנכי מאיש"?! אלא מפני הענווה, לפי שאין חכמה לפני הקב"ה.⁷ ר' לוי אומר: בכל מקום הראשונים כשהן לְדַבֵּר, היו תולין החכמה לבעלה. יוסף אמר: "הלא לאֱלֹהִים פְּתוּרִים". וכן ירמיהו אומר: "הנה לא ידעתי דבר" (ירמיהו א ו). וכן דניאל אומר: "וַאֲנִי לֹא בְּחִכְמָה דִּי אֵינִי בִּי מִן כָּל חֵינְא רְזָא דְנָה גְלִי לִי לְהֵן עַל דְּבַרְתִּי דִּי פִּשְׁרָא

¹ מסכת חגיגה ט ע"ב: "אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד". סנהדרין צט ע"א: "כל הלומד תורה ואינו חוזר עליה - דומה לאדם שזורע ואינו קוצר".

² כיצד יש להבין את דברי יוסף אלה? האם חס וחלילה מתגאה כאן יוסף? ספרו לי: לי יש קשר עם אלהים, אני כבר אפתור לכם את חלומותיכם. או שמא מידת הענווה כאן: ספרו לי, אולי יתרצה לי האלהים ויגלה לי פשר חלומותיכם. ראו גם דבריו לפרעה בפרשה הבאה טרם שהוא פותר לו את חלומותיו: "וַיַּעַן יוֹסֵף אֶת פְּרֹעָה לֵאמֹר בְּלַעֲדֵי אֱלֹהִים יַעֲנֶה אֶת שְׁלוֹם פְּרֹעָה" (בראשית מא ט ז); ודבריו של פרעה אחרי מתן הפתרון לעבדיו וליוסף: "וַיֹּאמֶר פְּרֹעָה אֶל עֲבָדָיו הֲנִמְצָא כִּזָּה אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בּוֹ: וַיֹּאמֶר פְּרֹעָה אֶל יוֹסֵף אַחֲרֵי הוֹדִיעַ אֱלֹהִים אוֹתְךָ אֶת כָּל זֶאת אֵין נְבוֹן וְחָכֵם כְּמוֹךָ" (שם לח-לט). כל "אלהים" שבפסוקים אלה הם לשון קודש על פי תיקוני הסופרים ("אלהים" יכול להיות כידוע גם לשון חול במובן של אלוהות כללית, כת, בית דין). אז מה פשר דברי יוסף המשתמעים לשני פנים: לאֱלֹהִים הפתרון – ספרו נא לי?

³ אונקלוס מוסיף 'מילה קטנה' אחת: לפני (מן קדם). "לאֱלֹהִים פְּתוּרִים" – לפני ה' פתרון חלומות. האם 'תוספת קטנה' זו היא משמעותית? האם מטרתה לסלק ספקות ושאלות מהקהל שהבין רק ארמית, או שזו צחות התרגום? (אונקלוס כידוע מרחיק מאד מכל הגשמה) או אולי "לפני" זה יוצר מקום אליו יכול להיכנס פותר החלום. אם אפשר לאכול "לפני האלהים" (שמות יח יב), אולי אפשר גם לפתור חלומות "לפני האלוהים". ויש עוד הרבה "לפני האלוהים" במקרא.

⁴ כל אחד משרי פרעה חלם את חלומי ואת הפתרון של חלום חברו. כך מובא במדרשים ופרשנים רבים, ראו למשל פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית פרק מ: "איש כפתרון חלומי. מלמד שכל אחד ואחד ראה חלומי ופתרון חלומי של חבירו, שנאמר: כפתרון חלומי". אם כך, כל שהיו צריכים שר האופים ושר המשקים לעשות הוא לשוחח זה עם זה ולמצוא את פתרון חלומותיהם בכוחות עצמם. האם זה מה שסייע ליוסף לפתור את חלומותיהם? לאו דווקא, שהרי פתר לכל אחד לחוד.

⁵ היינו בקב"ה. למדרש אין ספק שדברי יוסף באים ממקום של ענווה והצטנעות, כמשפט השגור בפי כל יהודי: "בעזרת ה'". וכך גם מפרש מדרש בראשית רבה פט ט בפרשת מקץ, בדברי יוסף לפרעה: "וַיַּעַן יוֹסֵף אֶת פְּרֹעָה לֵאמֹר: בְּלַעֲדֵי אֱלֹהִים יַעֲנֶה אֶת שְׁלוֹם פְּרֹעָה - תלה הגדולה בבעליה" (שם אמנם יש מדרשים שמחברים את "הגדולה" גם עם פרעה, היינו שהאלהים שנתן את החלום ושיסייע בפתרונו הוא בגדר לחלוק כבוד למלכות: "חלום של מלך – של כל העולם הוא", בראשית רבה פט ד). ראו לשון מדרש תנחומא פרשת מקץ סימן ג: "אמר ליה פרעה: חלום חלמתי. אמר יוסף: בלעדי אלהים יענה וגו' - תלה הגדולה בבעליה. אמר הקב"ה: אתה לא רצית להתגדל בעצמך, חייך שעל ידי כך תעלה לגדולה ולמלוכה". אך עדיין ניתן לשאול: מה פשר: "ספרו נא לי? תלה הגדולה בבעליה ותלה עצמו בה?"

⁶ אלה: "דַּבְּרֵי אֲגוּר בֶּן גְּזָה", כפתיחה לפרק ל במשלי, אך עפ"י מסורת חז"ל הוא שלמה: "שאגר חכמה והקיא"ה" (רש"י שם).

⁷ ראו דברינו [אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני](#) בפרשת חוקת, על חכמת שלמה. ראו גם הפסוק במשלי כא ל: "אֵין חִכְמָה וְאֵין תְּבוּנָה וְאֵין עֶצֶה לְגַדְדָה ה'", שנדרש בפנים רבות. (ראו דברינו [גדול כבוד הבריות](#) וכן [התעלמת – פעמים שאתה מתעלם](#)).

לְמַלְכָּא יְהוּדָעוֹן וְרַעֲיוֹנֵי לְבָבָךְ תִּנְדָּע" (דניאל ב ל).⁸ וכן אסף אומר: "ואני בער ולא אדע" (תהלים עג כב).. וכן שלמה אומר: "כי בער אנכי מאיש".⁹

אבן עזרא בראשית פרק מ פסוק ח – לה' הפתרונות, אך ספרו לי

וטעם הלא לאלהים פתרונים, כי פתרון החלומות לשם (לה') הוא, כי הוא יודע העתיד, והראה בחלום מה יהיה למי שירצה. ואם אני אפתור אותו לטוב או לרע, לא יועיל ולא יזיק. ואחר שהדבר כן, וְלָשֶׁם (לה') פתרון כל החלומות, אל תחושו שתספרו חלומותיכם לי.¹⁰ וכל החלומות הולכים אחר הפה, דברי יחיד הם.¹¹

רמב"ן בראשית פרק מ פסוק ח – אולי יגלה לי האלהים

הוא לא לאלהים פתרונים - פירש רבי אברהם כי יאמר, כי המקרים העתידיים לבוא בחלומות לאלהים הם, כי הוא לבדו המחלים והמודיע העתיד, והוא העושה שלום ובורא רע, ואין בדבורי לכם תועלת או הפסד. וזה אמר שלא יענישוהו אם תבוא להם רעה, או כדי שישפרו אותם אליו ולא יבזוהו.¹² ואם כן אין למלת "הוא" בזה טעם. ואולי יהיה פירושו כמו "הנה", יאמר, הנה לאלהים לבדו הפתרונים ולא לאדם הפותר.¹³ והנכון בעיני כי אמר הלא לאלהים פתרונים בכל החלומות הנעלמים והסתומים, והוא יכול להודיע פתרון חלומכם ואם הוא נעלם בעיניכם, ספרו נא לי, אולי יישר בעיניו לגלות סודו אלי.¹⁴

אלשיך בראשית מ ח פרשת וישב – תקלו על עצבונכם

⁸ תרגום: "ואני, לא בחכמה אשר יש בי מכל החיים נגלה לי רז זה, כי אם על דברת אשר יודיעו את הפתרון למלך, ואת רעיוני (מחשבות) לבבך תדע". אלה דברי דניאל לנבוכדנצר שדרש ממנו לומר לו הן את החלום עצמו והן את פתרונו. על המקבילות בין חלום פרעה וחלום נבוכדנצר ובין יוסף לדניאל כתבו והאריכו רבים. ראו גם דבריני [יוסף ודניאל](#) בפרשת מקץ.

⁹ גם מדרש זה הולך בדרך הענווה וההצטנעות ומחבר את הצטנעות יוסף עם הצטנעותם של שלמה, ירמיהו, אסף (ממשוררי תהלים) ודניאל. דא עקא, שהקבלות אינן מושלמות. אצל ירמיהו, שלמה ואסף, האמירה היא פשוטה: אין בי חכמה ודיבור. לא כך אצל יוסף אשר אומר: לאלהים הפתרונים, אבל בכל זאת, או שמא לפיכך: ספרו לי. יוסף גם אינו אומר: "בער אנכי". מכלום, נראה שדניאל הוא הכי קרוב ליוסף, אך גם ביניהם יש הבדלים מעניינים. נשאר לשואבי המים לדון בהם על שולחן שבת עם הבן והבת עד יצאו כמנחה על מחבת ויצא פתרונו ברור כדן וכדת.

¹⁰ לשיטת אבן עזרא אין איזון בין שני חלקי המשפט. "לאלוהים פתרונים" הוא העיקר. רק הקב"ה יודע העתיד, רק בידי הפתרון (המפתח) לפשר החלום. כך גם דברי יוסף לפרעה בפרשה הבאה: "בלעדי, אלהים יענה את שלום פרעה", שם מפרש אבן עזרא: "בעבור שאמר לו כי אתה פותר חלום, אמר בלעדי - הוא הפותר, והוא אלהים שיענה את שלום המלך". ובלשון רבי בחיי בן אשר שם: "אלהים יענה את שלום פרעה. הכל בא מכח אלהים שהוא בעל הכוחות כולן, והוא יעזור אותך מצער החלום ופתרונו, והזכיר אלהים כי מאתו המענה בחלומות". מוטיב זה שרק לאלהים הפתרונים מצוי במפרשים רבים, חלקם נראה להלן. ומה עם החלק השני: "ספרו נא לי"? אם הכל בידי ה', מה חלקו של יוסף (או דניאל)? הוא נציגו של הקב"ה? כאן מקטין ומנמיך מאד אבן עזרא: מה שהאדם יפתור לא מעלה ולא מוריד, לא יזיק ולא יועיל, לא יעשה טוב ולא רע. ובכל זאת, או דווקא בשל כך: "אל תחושו שתספרו לי" מציע אבן עזרא. אבל אם כך, מה הטעם שישפרו לו? ראו גם פירוש רס"ג שקדם לאבן עזרא: "הלא לאלהים הם הפתרונים, אבל ספרו נא לי". המילה "אבל" לתת הסבר תחבירי למבנה הפסוק, אבל מה משמעותה העניינית? מהו ה"אבל"? מה טעם לספר לאדם אם הכל בידי האלהים?

¹¹ ומה נעשה עם הדעה שמצויה בחז"ל שהחלומות הולכים אחר הפה, היינו אחר מה שהפותר יאמר? שיטת יחיד היא, אומר אבן עזרא (מה שלא כל כך משתמע מהסוגיה במסכת ברכות דפים נה נו ומקורות אחרים עליהם הרחבנו בדבריני [איש כפתרון חלומו](#) בפרשה זו ועוד נזכיר להלן). כמו שגם בדבריו לעיל: "והראה בחלום מה יהיה למי שירצה" הוא מתנגד לדעה בחז"ל שאומרת: "אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים" (ברכות נה ע"א). אך עיקר הקושי בפירוש אבן עזרא הוא כאמור לעיל: אם "אין בדבורי לכם תועלת או הפסד"? אז מה הטעם בסיפור החלומות ליוסף? ויתירה מזו, איך יוסף פותר להם באופן כה נחרץ ובוטח (ומסכן את שמו) וכך גם לפרעה בפרשה הבאה עד כדי עצות מעשיות איך להתחיל להתארגן לשנות הרעב?

¹² עד כאן ציטוט דברי אבן עזרא בפי רמב"ן בשינוי לשון מסוים. אבן עזרא אומר: "אל תחושו שתספרו חלומותיכם לי" ואילו רמב"ן מבין קצת אחרת (או שהייתה לו גרסה אחרת בדברי אבן עזרא): שלא תענישו אותי ולא תבזו אותי אם אטעה בפתרון או אם תבוא לכם רעה בעקבות פתרוני, אומר יוסף. נראה שהחשש העיקרי של יוסף יכול היה להיות דווקא מהפתרון לשר האופים שאם לא היה קורה והוא היה שב לגדולתו, היה מעניש את יוסף. (ראיתי באיזה פרשן שבאמת יכול היה יוסף לפרש גם לשר האופים לטובה ונעלם ממני).

¹³ רמב"ן תוקף את פירוש אבן עזרא בשל המילה "הוא" שבפשוטות יוצרת קשר בין שני חלקי המשפט, כמו למשל במשמעות "הרי". בעוד שלפי אבן עזרא אין קשר בין שני חלקי המשפט. רמב"ן יכול אמנם לפרש שהמילה "הוא" היא במשמעות רכה יותר כמו: "הנה" ולא "משום" או "כיוון" וכיוצא באלה, כפי שהוא עצמו מציין, אבל מציע פירוש אחר משלו.

¹⁴ לאלהים הפתרונים ללא ספק, הוא היודע ועד, אבל לשיח בני האדם יש ערך והקב"ה מאזין. אולי יעלה רצון מלפניו, אולי כשיראה מצוקתכם ורצוני לסייע לכם, אומר יוסף, אולי תהיה לי 'סייעתא דשמיא' ויישר בעיני לגלות לי את סוד חלומותיכם. (ואולי גם יסייע לי בהזדמנות זו לצאת מבית הסוהר דרככם, אם תראו שאני פותר נכון). בדרך זו הולך גם פירוש רבי בחיי בן אשר שנראה כמשלב את פירוש אבן עזרא ורמב"ן כשהוא אומר: "הלא לאלהים פתרונים. המקרים העתידיים לבוא בחלומות - לאלהים הם. כי הוא לבדו המחלים (הגורם לחלום) והמודיע העתיד והוא עושה שלום ובורא רע, ואין בדבורי לכם תועלת והפסד. ועל כן: ספרו נא לי, אולי ירצה ה' לגלותו אלי". לשיטה זו נוכל גם לצרף את פירוש בכור שור שאומר: "הוא לאלהים פתרונים: מאת הקב"ה החכמה והתבונה, ואם ירצה אני אפתור לכם".

אמר הלא לאלהים לבדו פתרונים ולא לאדם, ועם כל זה ספרו נא לי אולי אוכל לפותרו.¹⁵ או יאמר: חלום חלמנו ואין עצבוננו על רעת החלום, כי לא ידענו אם טוב הוא, רק על העדר פותר ונדעה. אז אמר: הלא לאלהים פתרונים ולא לפותר, ואם כן גם שאדם יפתור לכם לא תדעו אמיתת הדבר ובמה תהיו בטוחים. ועם כל זה שתאו פותר, ספרו נא לי.¹⁶

רד"ק בראשית פרק מ פסוק ח – חייב להיות פותר¹⁷

"הלא לאלהים פתרונים" – כמו שהחלומות לו והוא יחלים בני אדם ומראה לו העתידות,¹⁸ כן לו הפתרונים שישכיל בני אדם להבין דברי החלומות ופתרונם. שאם לא ימצא פותר חלומות יהיו החלומות לבטלה. "ספרו נא לי" – אולי ישכיל אותי האלהים לפתור החלום.¹⁹

אברבנאל בראשית פרק מ – רוח אלהים / רוח הקודש בפותר

... הנה לפי שראיתי שינוי ליום הזה על שאר הימים שהייתם אסורים לכן אשאל מדוע פניכם רעים היום ... והם השיבו חלום חלמנו ופותר אין אותו ... שאם היינו חוץ מכאן היינו מבקשים פתרון מחרטומי מצרים ופותריהם. ויוסף השיבם: הלא לאלהים פתרונים ... טעות היא בידיכם לחשוב שישלם פתרון החלומות במלאכה וחכמה ואין הדבר כן ... לא יוכל אדם לפתור חלומות בשלמות, אם לא בהיות רוח אלהים נוססה בו. כי בכח רוח הקדש יגידו הנעלם לא מצד כחו המשער בלבד. ולכן: "ספרו נא לי", אולי יקרה יי לקראתי ודבר מה יראני והגדתי לכם כיון שרוח היא באנוש ונשמתי שדי תבינם.²⁰

ספורנו בראשית פרק מ פסוק ח – הפותר נברא בצלם אלהים

"הלא לאלהים פתרונים". הנה חכמת הפתרון היא באדם מצד מה שהוא בצלם אלהים. ולזה יתכן שתהיה גם בי, אף על פי שאני עתה עבד ובבית האסורים. ומפני זה אפשר שלא צדקתם במה שאמרתם ופותר אין אותו.²¹

¹⁵ עד כאן, לכאורה בדומה לרמב"ן ולשיטות הדומות שהבאנו בהערה הקודמת, למרות הלשון הקצת בוטחת: "ועם כל זה ספרו נא לי אולי אוכל לפותרו".

¹⁶ בהצעת פירוש זו נראה שאלשיך הולך בשיטתו של אבן עזרא לעיל תוך שהוא מדגיש שמצוקתם של שרי פרעה ("וַיִּרְא אֶת־מִן הַמַּיִם ... מִדְּוַע פְּנִיָּם רְעִים הַיּוֹם") היא לא מהחלום עצמו, שלא ידעו לאיזה כיוון הוא הולך, אלא מחוסר הגישה לחכם (לחרטומים) שיפרשו להם את החלום, כפי שהיה מקובל במצרים ובתרבויות רבות, שהרי הם נתונים בבית הסוהר. על מצוקה זו בא יוסף ומנסה להקל עליהם פסיכולוגית בעצם הסיפור: אם תתאו לספר לי. שום אדם לא יפתור לכם את החלום, אומר להם יוסף, וגם מי שיפתור לכאורה, אין לכם שום ביטחון שזה הפתרון הנכון. אבל ספרו לי על מנת להקל מחרדתכם ועצבונכם גם אם "אין בדבורי לכם תועלת או הפסד". יוסף מתפקד כאן כקואצ'ר אם לא כפסיכולוג, אבל רק אם הם רוצים. איך פירוש זה מסתדר עם ההחלטיות של יוסף בפתרון החיובי לשר המשקים והפתרון השלילי לשר האופים כמתואר במקרא? זה כבר לא קואצ'ר ופסיכולוג תומך, אלא גזר דין ממש וסיכון עצום של יוסף אם הדברים לא יתקיימו (במיוחד כאמור בהקשר לשר האופים). אפשר שאכן יוסף לא התיימר לכתחילה לפתור להם את החלום, רק שיספרו ויקלו על נפשם הסוערת. אך במהלך הסיפור, שרתה על יוסף הרוח והוא עבר מתפקיד המאזין האוהד לתפקיד הפותר ההחלטי. ויש לפי זה לקרוא את הפסוק מהסוף להתחלה: ספרנו נא לי ואפשר שמסיפור זה יבוא גם הפתרון מאלהים. ואם כן, אזי סיפור זה הוא בהחלט מבוא לסיפור חלום פרעה בפרשה הבאה שם וודאי אין שום מקום לגישה פסיכולוגית ולקואצ'ר. שם יש ליוסף תקווה וביטחון לכתחילה שיוכל לפתור את חלום פרעה.

¹⁷ פתחנו בפירוש אבן עזרא ומשם נגררנו לרמב"ן שמעיר עליו ולאלישיך שאולי מחזק אותו. נחזור אחורה לפירוש רד"ק שחי בין אבן עזרא ורמב"ן (הגם שלא ברור כמה ראו אלה את פירושי אלה).

¹⁸ כי חלום הוא עניין רציני ומקורו באלהים וכלשון אבן עזרא לעיל: "כי הוא יודע העתיד, והראה בחלום מה יהיה למי שירצה". ויחלים הוא יגרום לו לחלום.

¹⁹ רד"ק שקדם לרמב"ן לא מוכן להסתפק ב"אולי יישר בעיניו" או "אם ירצה", אלא בהכרח שיימצא מישהו שיפתור את החלום. מי שמחלים את בני האדם (מעניין להשוות עם הפועל להחלים בימינו) הוא זה שבהכרח גם ישכיל מישהו לפתור את החלום, שאם לא כן, יהיו החלומות לבטלה. בחלומות יש מסר. יוסף לא מתפאר אבל גם לא מצטנע ואומר: היות שהחלומות אינן לבטלה (ועל מנת שלא יהיו לבטלה) וחייב להיות להם פתרון בידי איש משכיל (ואנחנו פה תקועים שלושתנו בבית הסוהר), אולי אני אהיה המשכיל לחלומותיכם. כל זה בדומה לפירוש רמב"ן, אבל באופן אסרטיבי יותר (וקודם לו).

²⁰ אברבנאל 'עובר הילוך' ומעלה את כח פותר החלום לדרגת אדם ש"רוח אלהים נוססה בו" וב"כח רוח הקודש יגיד הנעלם". "לאלהים פתרונים", היינו למי שרוח אלהים בו וכל הפסוק מדבר על האדם! אז מה נאמר? שיוסף מתגאה במילים: "ספרו נא לי" כי בי מתנוססת רוח אלהים והקודש, כי אני הוא "לאלהים פתרונים"? נראה שיותר ממה שאברבנאל רוצה לקשור כתרים ליוסף, הוא מבקש לנצל אירוע זה, כמו האירוע שיבוא בפתרון חלום פרעה בפרשה הבאה (ומכות מצרים בפרט מכת כינים), על מנת לעקור את האמונה המצרית בחרטומים. ואולי יש כאן גם שבח לשר המשקים שהפנים עניין זה ולא מהסס להציע "עבד עברי" היכן שנלאו החרטומים. בה בעת עדיין מצטנע יוסף כשאומר "אולי" בדומה לרמב"ן וסיעתו ולאלישיך לעיל.

²¹ ספורנו ממשיך את הקו של אברבנאל (נולד ונפטר כחמישים שנה אחריו), אך מעדיף את התואר: "צלם אלהים" ולא "רוח אלהים". כל אדם באשר הוא, גם כאן בבית הסוהר הירוד ולא בארמונות הפאר של מצרים שהייתם רגילים להם, גם עבד עברי ולא בן אצולה מצרי או חרטום המסתופף בארמון, יכול בתוקף היותו נברא בצלם אלהים לפתור את חלומות אלהים. חלומות שלכאורה רק "לאלהים פתרונים" להם. ברוח זו נראה לחבר גם את פירוש העמק דבר, הגם שאפשר למצוא בו מקצת גאווה של יוסף. ואלה דבריו על הפסוק: "הלוא לאלהים פתרונים. הודיע להם שאין חכמה זו כשארי חכמות שתלוי רק בשכל ולמוד. לא כן פתרון חלומות שהוא תלוי בסגולת הנפש, ולא הכל יש להם סגולה זו. ומאחר שכן הוא, חכמה זו שייך לאלהים המופיע על הנפש המסוגל לזה ידיעה

הכתב והקבלה בראשית פרק מ פסוק ח – כל אדם יכול לפתור לכם את החלום

הלא לאלהים פתרונים. לא יוכל אדם לפתור חלומות בשלמות אם לא בהיות רוח אלקים נוססה בו, לכן ספרו נא לי אולי יקרה ה' לקראתי ודבר מה יראני והגדת לך – כך כתבו המפרשים, ולא יתכן.²² כי עבד החבוש בבית האסורים לא יוציא מפיו דברים המיחסים אותו לאיש מעלה, וגם מתנגד אל הנימוס להתפאר היותו איש מוכן להתנוסס בו רוח אלהים.

לכן נראה לי שהמכוון באמרו להקטין מאד ענין פתרון חלומות עד שאין מן הצורך לחפש אחר איש לפתור אותו ... כי יוסף בהיותו רגיל זה כמה עם שני השרים האלה והכיר תכונות נפשותם, הבין כי אינם ראויים לחלומות באמצעות מלאך ... לכן אמר להם: לא לאלהים פתרונים - כלומר אין צריכים לפתרון חלומות לאיש אלהים אשר רוח ה' מתנוססת בו, כי החלומות הולכין אחר הפה,²³ וכל איש יהיה מי שיהיה יוכל לפתור לכן ספרו נא לי.²⁴

שכל טוב (בובר) בראשית מ ח פרשת וישב – הכל הולך אחר הפה

"ויואמר אליהם יוסף הלא לאלהים פתרונים" - הוא נותן דעת לבני אדם לפתור חלומות והם הולכים אחר הפה, לכן ספרו נא לי.²⁵

אור החיים בראשית פרק מ פסוק ח – יש פתרונות רבים

הלא לאלהים פתרונים. רוצה לומר כי הוא יפתור. ונתחכם שלא יחשבוהו כי מתגדל בדבר ואמר כי ה' יש לו פותרי חלומות הרבה והוא אחד מהם, והוא אומר ספרו נא לי.²⁶ עוד נתכוין באומרו פתרונים לשון רבים, על דרך אומרם בפרק הרואה (ברכות נה ב) כי כ"ד פותרי חלומות היו בירושלים ופתרו חלום של רבי בנאה. ומה שפתר זה לא פתר זה וכולם נתקיימו. וזה הוא אומר לאלהים פתרונים, פירוש: שימצא לחלום הרבה פתרונים וכולם צודקים.²⁷

אמתית וברורה. אם כן, יודע אני בי שיש לי סגולת הנפש נפלאה לזה, אף על גב שלא למדתי הרבה בבתי חכמה: ספרו נא לי. כי למעשה אלקים אין חשבון ודעת עד היכן יופיע כח המסוגל לזה בשעתו". "יש בי את הסגולה הזו" אומר יוסף ללא היסוס, מה שנותן לו את הכח לעמידה בפני חלום פרעה בפרשה הבאה ולומר: "אלהים יענה את שלום פרעה".

²² דברים אלה של הכתב והקבלה (ר' יעקב צבי מקלנבורג מאה 19 גרמניה) מכוונים בברור לדברי אברבנאל לעיל. ראו גם פירוש עקידת יצחק בפרשת מקץ, בעת שיוסף פותר לפרעה את חלומותיו: "ומה שאמר למלך: אלהים יענה את שלום פרעה וכו'. וזה כי המובן מדבריו הוא שפתרון החלומות הוא ענין אלוהי לא תושג אמיתתו רק אל איש אשר רוח אלהים בו כמוהו". בעקבות ההצלחה אצל שרי פרעה יוסף כבר בטוח שרוח אלהים בו? תמיד? ובדומה לאבן עזרא לעיל, גם הכתב והקבלה מוצא בכך סתירה לדברי חז"ל שבפתרון החלומות: "הכל הולך אחר הפה". ועוד נחזור לענין זה.

²³ זו שיטת ר' יוחנן במדרש בראשית רבה פט ח, ור' אבהו תלמידו אומר: "דברי חלומות לא מעלים ולא מורידים". האם הם בעצם אומרים אותו הדבר?

²⁴ הכתב והקבלה הולך שם צעד נוסף ומסביר שמילת "הלא" היא כמו הרי לא, או מילת תמיהה ופלא "האם"? פירוש הכתב והקבלה קורא את הפסוק באופן מפתיע ומיוחד: לא לאלהים פתרונים! אל תחפשו איזה איש אלהים מופלא שימצא לכם פתרון. כל אדם פשוט יכול לפתור את חלומותיכם (שלכם שלא היו ראויים, אבל אולי של פרעה שהוא מלך כן, ראו בראשית רבה פט ד שחלום של מלך הוא של העולם כולו, וצריך לבדוק את פירושו בפרשת מקץ), אין לכם איזה חלום מופלא, אומר להם יוסף. אפילו איש פשוט כמוני, עבד עברי, יכול לפתור לכם את החלום. ולכן, ספרו נא לי. נראה שפרשן זה, הרב יעקב צבי מקלנבורג, גרמניה מאה ה-19, נלחם כאן בהשקפות מסוימות על חלומות ופותריהם. גם הדעה שחש וחלילה איך אדם האסור בבית הסוהר ייחס עצמו לאיש המעלה ויתפאר בחוסר נימוס, נראית כמשקפת את דורו וסביבתו. לא בכדי הוא מחזיר אותנו אל שיטה המקובלת בחז"ל שהחלומות הולכים אחר הפה, שיטה שפרשני המקרא הקדומים יותר: אבן עזרא ועקידת יצחק מניחים בצד כשיטת יחיד.

²⁵ וכן גם בפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית פרשת וישב פרק מ: "הלא לאלהים פתרונים. שהקב"ה נותן דעת לבני אדם לפתור חלומות, והן הולכים אחר הפה". מסתבר שכבר קדמו לפירוש הכתב והקבלה מדרשים (אמנם המאוחרים) ופרשנים שמאמצים את הגישה מרובת הפנים והאנושית הפשוטה של חז"ל שבחלומות הכל תלוי בפה, הכל הולך אחר הפתרון. ראו הסוגיה הארוכה הדנה בחלומות ופתרונם בגמרא ברכות דפים נה-נו. משם גם נולד האמצעי הפסיכולוגי של 'הטבת חלום'. אלא שיוסף הטיב לשר המשקים אבל גם הרע מאד לשר האופים. אולי היה זה כתוצאה מהבדל בין שני השרים ביחסם אל יוסף בעבד העברי בבית הסוהר, פרט מעניין שהתורה לא מספרת.

²⁶ זו ההצטנעות של יוסף, אבל אין היא מתבססת על המילה "לאלהים", כמדרש "תלה הגדולה בבעליה", או מהפרשנים שאומרים: "אולי אוכל לפתור" (רמב"ן, אלשיך), אלא דווקא על המילה "פתרונים", מכך שהיא בלשון רבים. הרבה פותרי חלומות יש ואני אחד מהם, אומר יוסף, אז ספרו לי. מה גם שאני כאן אתכם בבית הסוהר, אין לכם מישהו אחר.

²⁷ בפירוש השני מעביר אור החיים את לשון ריבוי הפתרונים מהפתורים אל הפתרונות. פותרים רבים בהכרח יציעו פתרונות רבים "וכולם צודקים". מה שבהכרח מתחבר אל המוטיב "הכל הולך אחר הפה או הפתרון". וכך הוא גם מפרש בחלום פרעה, בראשית מא טז: "ומה שאמר הוא: כי אלהים ימצא פתרונים לחלומות על יד בני אדם כמו שמצינו שכן אמר יוסף לשר המשקים ושר האופים הלא לאלהים פתרונים, פירוש: לא יחסרו הפתרונים. ואמר ספרו לי אולי ימצא פתרון ולעולם אינו מייחד עצמו לומר כי הוא מפרש חלומות". שים לב איך גם אור החיים הופך את הפסוק בפרשתנו וקורא אותו מהסוף אל ההתחלה (כאלשיך לעיל הערה 16): "ספרו נא לי", אומר להם יוסף, כי "הלא לאלהים פתרונים". לחלומות יש פותרים ופתרונות רבים ולכן אין סיבה שלא תנסו אותי. נראה עוד שיש כאן דימוי לריבוי הקולות של אלהים במתן תורה ושל חכמים בבית המדרש, ריבוי שנדרש הרבה בחז"ל ומבוסס, בין השאר, על הפסוק בירמיהו כג כט: "הלא כה דברי פֶּאֶשׁ נָאֵם ה' וְכִפְטִישׁ יִפְצֵץ סֵלַע" (שבת פח ע"ב, סנהדרין לד ע"א

פירוש כלי יקר שמות פרק ו פסוק ג – שגרת לשון

ועוד קשה מהו שנאמר עתה תראה את אשר אעשה לפרעה? עתה למה לי? אף על פי שבסוף פרשת שמות בארתי לשון עתה, מכל מקום עוד לאלהים פתרונים לפרשו בלשון אחר.²⁸

שבת שלום
מחלקי המים

לאדם החלומות, לאלהים הפתרונים	עד יבוא אשר נברא בצלם אלהים
לאדם מחשבות, בראשו מתרוצצים	איש אשר בו רוח אלהים
כגלים אלי סלע מתנפצים	ישקיט רוחות וירגיע פחדים,
סובבים מטריפים	ישיח בנעימים וירפא מכאובים
מנוחתו טורדים,	ולכל החלומות
נפשו מדכדכים	ולכל הדאגות
שלוותו מעכירים	ולכל הבקשות
לילות וימים	ולכל המשאלות
והדברים יגעים	יביא מזור ופתרונים טובים

²⁸ ועוד, ראו דברינו [קול אחד וקולות הרבה](#) בפרשת בהעלותך. בבית המדרש, בעקבות מתן תורה ומינוי שבעים הזקנים, נחלקים דברי אלהים לניצוצות הרבה ופתרונות רבים בהלכה (ראו חגיגה ג ע"ב), וכך גם בחלום שבא מאלהים.

לא באנו כאן לדון בדברים עצמם השייכים לפרשת וארא, רק להראות שברבות הזמן נעשה שימוש בביטוי "לאלוהים פתרונים" במובן שכל אחד יכול לדרוש ולפרש. היינו, אלהים נותן כח ותבונה לכל אדם לפרש את התורה ולמצוא פתרונים רבים. כהמשך לדברי אור החיים לעיל והערתנו הקודמת. וכלשון רמב"ן בסיום הקדמתו להשגותיו על ספר המצוות לרמב"ם: "כי ה' יתן חכמה בכל הזמנים ובכל הימים. לא ימנע טוב להולכים בתמים". ראו גם פירוש כלי יקר במדבר כה יד: "ומלבד מה שדרשו חז"ל בשמות הללו לגנאי, הלא לאלהים פתרונים אענה גם אני חלקי לפותרם בדרך אחר". וכבר מצאנו לשון זו בראשונים, ראב"ד - תשובות ופסקים סימן קלט: "עוד שאל בני שאל כל ספקות שיש לך, כי לאלהים פתרונים ואת הילדים אשר חנן את אברהם עבדו". ובשור"ת הרשב"א חלק ד סימן קה: "ואל יטעך אדם בדמדומי ראיות מוטעות כי לאלהים פתרונים". ורבים כמותם. ואפשר להציע לכל המשתמשים בביטוי מושאל זה להשתמש גם בחצי השני של הפסוק. אם לאלהים פתרונים ויש גם לי מה לומר, אז בבקשה: ספרו נא לי – תנו גם לי להתבטא, אולי תמצאו בדבריי את מה שמתאים לכם. שימוש אחר במטבע לשון זו, עממי יותר ובמשמעות הפוכה (אולי כבר פחות בימינו) הוא במובן של הרמת ידיים ועיניים למרום, כאשר המצב סבוך ולא נראה פתרון באופק - אין לדבר פתרון ורק אלוהים יכול להושיע ולעזור לצאת מהסבך. במקרה זה נראה שאין משמעות להמשך הפסוק: "ספרו נא לי", אלא אם נאמר שהמאזין עונה: אתה מספר לי ...